

de kabe!

Bouwhistorische verkenning
**vm. Douanekantoor
Nieuwe Diep 23-25
Den Helder**

Dröge
Bureau voor Bouwhistorie

Bouwhistorische verkenning

**vm. Douanekantoor
Nieuwe Diep 23-25
Den Helder**

Leiden, mei 2004

Dröge

Bureau voor Bouwhistorie

Opdrachtgever

Postbus 36
1780 AA DEN HELDER
T +31 (0)223 671 224

Uitvoering

Dröge

Bureau voor Bouwhistorie

Apothekersdijk 37
2312 DD LEIDEN
T +31 (0)71 566 33 10
F +31 (0)71 566 33 11

© Niets uit dit rapport mag worden veeelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever en het uitvoerend bureau.

Voorwoord

De vernieuwing van het stadshart is een belangrijk strategisch project van de gemeente Den Helder. Het project Stadshart geeft invulling aan de strategie van de stad: streven naar het versterken van de identiteit en het imago, het scheppen van een herkenbare en betekenisvolle omgeving en het creëren van een kwalitatief hoogwaardige woon- en leefomgeving. In de planvoorbereiding voor het project heeft de gemeente gekozen voor een integrale en samenhangende aanpak.

In de voorstudie Stadshart (maart 2003) heeft een eerste stedenbouwkundige verkenning plaatsgevonden naar de koers en het ontwikkelingsperspectief van het Helderse Stadshart. Speerpunt daarin is het organiseren van een attractieve verbinding, zowel ruimtelijk, functioneel als architectonisch gezien tussen het Stadshart en Cape Holland en de (binnen)haven. Uitwerking en verdieping vinden momenteel plaats in het Structuurplan Stadshart, gevolgd door masterplannen per onderscheiden deelgebied.

Voor de planvoorbereiding is het gewenst om te komen tot een (her)waardering van een aantal gebouwen, die op grond van architectuurhistorische en cultuurhistorische kenmerken buitengewoon belangrijk kunnen zijn voor de identiteit en herkenbaarheid van het centrum van Den Helder.

De gemeente Den Helder heeft aan Dröge, Bureau voor Bouwhistorie te Leiden opdracht gegeven om ook voor het vm. Douanekantoor, Nieuwe Diep 23-25 een bouwhistorische verkenning met monumentale waardestelling te verzorgen.

De resultaten hiervan zijn in deze rapportage vastgelegd door D. Geneste onder redactie van ondergetekende.

Onze erkentelijkheid gaat uit naar de medewerkers van de Afdeling Interne Zaken, de Afdeling Bouwen en Wonen en Bureau Stadshart van de gemeente Den Helder.

Tenzij anders vermeld zijn de foto's en tekeningen gemaakt door Dröge, Bureau voor Bouwhistorie.

Leiden, mei 2004
Drs. J.F. Dröge

1

Bouwgeschiedenis

Het voormalige douanekantoor aan het Nieuwe Diep 23, 24 en 25 in Den Helder werd gebouwd in 1846-1847, in een tijd dat de Helderse marine- en koopvaardijhaven explosief groeide. Het ontwerp werd geleverd door architect H. Valk over wie in dit kader geen verdere gegevens zijn gevonden. Het pand werd gebouwd als douanekantoor voor het binnenkomend vaarverkeer, dat door de naast het pand gelegen en nu gesloten waterweg met sluis naar de Marine Binnenhaven en de Koopvaardersbinnenhaven voer. In 1919 werd de rechtereuleugel met de woning van de 'adjunct-commissaris van het loodswezen te Willemsoord' verbouwd. Hierbij werd hoogstwaarschijnlijk ook de aan drie zijden vrijstaande aanbouw met schilddak aan de rechterachterhoek van het douanekantoor toegevoegd. Vermoedelijk in de jaren zestig, maar in ieder geval voor 1976, werd aan de achterzijde nog een rechthoekige aanbouw van één bouwlaag geplaatst.

Onlangs is het gebouw van de Rijksgebouwendienst overgegaan in particuliere handen. Het wordt nu gebruikt voor bedrijfshuisvesting. Het gebouw is geheel gerestaureerd en inwendig ingrijpend verbouwd. Het douanekantoor is wat het exterieur betreft in relatief zuivere toestand bewaard gebleven. Het pand is opgetrokken in een sobere en statige neoclassicistische stijl met een bijpassende ornamentiek vervaardigd uit hout, natuursteen, gips en pleisterwerk.

2

Bouwhistorische beschrijving

Inleiding

Bij de beschrijving van het object is gekozen voor de volgende plaatsaanduiding van de te behandelen terreindelen, gevels en wanden: In principe wordt niet gewerkt met windrichtingen. De hoofdonderdelen van het pand (gevelpartij, vertrek) worden aangeduid door de toevoeging 'voor', 'links', 'achter' en 'rechts', gerelateerd aan de oorspronkelijke voorgevel (zijde Nieuwe Diep). Kleinere onderdelen (gevels, of zo nodig bij de beschrijving van een wand in een vertrek) worden aangeduid van links naar rechts, gerekend vanuit de positie voor en kijkend naar de gevel of wand.

Context

Stedenbouwkundige situatie

Het douanekantoor ligt op de smalle landstrook 'Het Nieuwe Diep' (afb.1 en 2). Binnen de actuele locale stedenbouwkundige categorisatie wordt deze strook bij 'andere gebieden' ondergebracht, dit gezien de concentratie van visverwerkingsbedrijven, politie- en douanegebouwen aldaar. In dit kleine gebied komt verder geen woonbebouwing (meer) voor, waardoor het gebied een specifiek karakter heeft gekregen. Van de oorspronkelijke inrichting van het gebied resteert behalve het douanegebouw en de vm. Zeevaartschool aan het verderop gelegen Ankerpark niets meer. Ook de negentiende-eeuwse brug over de Koopvaardersbinnenhaven is in de jaren zeventig van de twintigste eeuw verdwenen, waardoor dit deel van Het Nieuwe Diep erg geïsoleerd is komen te liggen. Het douanegebouw zelf is gelegen tussen en deels gebouwd tegen twee hogere landlichamen die doorgaande wegen dragen. Hiervan is het achterste en hoogste lichaam een dijk; het voorste loopt over in de kade. Aan de achterzijde van het gebouw ligt een riante tuin met parkeerterrein. Ook aan de voorzijde is een parkeerterrein.

Bouwmassa

Het gebouw heeft een rechthoekige plattegrond van ongeveer 35 bij 9,5 meter en is opgebouwd uit drie bouwlagen en schilddak. Door het hoogteverschil tussen de voor- en achterzijde van het gebouw doet de eerste bouwlaag aan de voorzijde dienst als kelder, en aan de achterzijde als reguliere begane grondniveau. Verder is de achtergevel ter weerszijde van korte en haaksgeplaatste vleugels voorzien uitgevoerd dezelfde stijl en maatvoering als het hoofdvolume van het douanekantoor.

Draagconstructie

Het gebouw is opgetrokken uit dragend metselwerk van bruine en roodgrauwe bakstenen in kruisverband en (vernieuwd) geknipt voegwerk (afb. 5). Opvallend hierbij is overigens de aanwezigheid van (niet meer van mortel voorziene) 'schijnvoegen' (afb. 4). Dit zijn smalle verticale gleuven die in de bakstenen zijn aangebracht als stootvoegen om zo onregelmatigheden in het voegwerk te verbergen. Voor de constructie die de vloeren draagt is gebruik gemaakt van samengestelde houten balklagen.

Kapconstructie

De kapconstructie bestaat uit schenkelspanten waarbij de nokgording door middel van een makelaar op de spanten rust. De overige gordingen zijn in de spantbenen ingelaten.

Exterieur

Vorgevel

De vorgevel bestaat uit negen vensterassen, verdeeld over twee bouwlagen. Hiervan zijn de middelste drie assen gevat in een zeer licht risalerende centrale partij waarin ook de hoofdentree is geplaatst (afb. 3). Verder zijn de tweede, vierde en achtste as op de begane grond in gebruik als doorgangen. De omlopende plintzone bestaat uit hardsteen dat hier en daat (en over soms grote lengte) is gerepareerd met/vervangen door grijs pleisterwerk. De plint wordt afgesloten door een natuurstenen lijst c.q. onderdorpel die onder de vensters iets verder uitkraagt. Op verschillende plaatsen, onder meer in de rechterzijgevel, zijn deze dorpels gescheurd.

Onder de vensters van de eerste verdieping is eveneens een omlopende lijst c.q. onderdorpel aangebracht. De vernieuwde vensters zijn identiek van opbouw, te weten achtruitsvensters op de begane grond en zesruitsvensters op de eerste verdieping. Hoewel de vensters in opzet en kleurstelling lijken op de oorspronkelijke negentiende-eeuwse schuifvensters, zijn ze dat niet meer (afb. 7). Boven de vensterdoorbrekingen zijn hanenkammen aangebracht. De gevels worden afgesloten door een omlopende en overstek houten kroonlijst voorzien van gekrulde en decoratieve klossen. De hoeken van de vorgevel zijn afgewerkt met zandstenen hoekblokken van afwisselend verschillende breedte (afb. 8).

De centrale partij met entree is het meest uitvoerig gedecoreerd (afb. 6). De doorgang hier is gevat in een witte, houten post bestaande uit vier kolommen met eenvoudige kapitelen die een hoofdgestel dragen dat de achtergelegen natuurstenen dorpel aan het zicht onttrekt. Tussen de vier pijlers zijn een dubbele, groene paneeldeur met boven- en zijlichten aangebracht. De zijlichten zijn dichtgezet met panelen die in opzet overeenkomen met die van de dubbele deur; de twee middelste lichten boven de deur zijn voorzien van een X-vormige tracering. Op de eerste verdieping is het venster ook gevat in een post van houten pilasters met kapitelen en een

hoofdgestel. Aan de basis zijn flankerend decoratieve krullen aangebracht. Het openslaande zesruitsvenster is bezet met X-traceringen. Boven de doorgang is een mast geplaatst. Flankerend zijn vernieuwde gietijzeren wandlantaarns bevestigd. Boven de vier vensters van de flankerende vensterassen is geprofileerd lijstwerk over de hanenkammen aangebracht. Hierbij zijn de afhangende lijstdelen voorzien van consoles. De doorgangen in de tweede en achtste vensterassen hebben dezelfde opbouw als de centrale doorgang maar dan zonder zijlichten.

Achtergevel

De achtergevel bestaat in tegenstelling tot de voorgevel niet uit negen maar uit zeven vensterassen en drie in plaats van twee bouwlagen en is soberder uitgevoerd (afb. 9). Dit heeft te maken met het feit dat de kopse kanten van de vleugelgevels zijn bezet met slechts één venster in plaats van twee (zoals in de voorgevel) en met het door het terrein gedicteerde hoogteverschil tussen de voor- en achtergevel. Op de muur achtergevel is afgezien van de kroonlijst geen lijstwerk aangebracht; wel is er een plintzone van pleisterwerk.

De centrale vensteras, waarachter het trappenhuis is gesitueerd, is licht risalerend en is met drie rozetvensters waarvan het bovenste is gedicht (afb. 10). Deze zijn gevat in een strekkenlaag en opgebouwd uit een stertracering van acht stijlen. Op de begane grond bevindt zich een doorgang met groene deur en zijlichten.

Links en rechts van de centrale as bevinden zich elk twee vensterassen met achtruitsvensters op de eerste verdieping en zesruitsvensters op de tweede. Tegen de eerste as links van het centrum is een moderne rechthoekige uitbouw geplaatst, die vermoedelijk dateert uit de periode 1965-1976. Deze is opgebouwd uit een trasraam van metselwerk, een houtskelet ingevuld met glaswerk voor de bovenzijde, en een overstek lijst. De tweede as van de achtergevel bestaat uit een doorgang met dubbele deur met een klein zijlicht rechts. De rechterzijde bestaat voor de eerste as uit een doorgang met dubbele deur, en voor de tweede uit een zesruitsvenster (afb. 11).

De flankerende en haaksgeplaatste vleugels zijn identiek van opzet en zowel in de zij- als in de voorgevel voorzien van doorgangen met respectievelijk één (afb. 11) en twee deuren. Tussen de eerste, tweede en derde verdieping zijn lijsten aangebracht, waarvan de bovenste twee doorlopen op de zij- en voorgevels. De eerste verdieping is bezet met een achtruitsvenster, en de tweede met een zesruits.

Tegen de uiterste hoek van de rechtterrasaliet (gezien vanuit de voorgevel) is waarschijnlijk in 1919 een bescheiden, rechthoekige uitbouw met schilddak geplaatst (afb. 12). Gezien het feit dat dit gebouw behalve een bescheiden doorgang met zijlicht aan de achterzijde niet van vensters is voorzien, deed deze waarschijnlijk dienst als opslagruimte of schuur.

Linkerzijgevel

In de linkerzijgevel is het hoogteverschil tussen de voor- en achtergevel goed zichtbaar (afb. 13). De gevel bestaat uit drie assen. Rechts is nog een deel van de gepleisterde plintzone aangebracht; naar links toe gaat de gevel steeds verder verborgen achter de omhooglopende trap. Het linkervenster heeft de vorm van een erker met loodbedekking, waarvan niet bekend is of deze de oorspronkelijke toestand weergeeft. Het middenvenster is een eenvoudig vierruitsvenster. Het nog zichtbare deel van het rechtervenster is dichtgezet. De eerste en tweede verdieping zijn bezet met respectievelijk twee acht- en zesruitsvensters. De centrale as is over beide verdiepingen voorzien van blinde rechthoekige nissen.

Rechterzijgevel

De opzet van de rechterzijgevel is gelijk aan die van de linker, uitgezonderd de door het reliëf half-ontbrekende derde bouwlaag en het hiermee samenhangende feit dat de rechthoekige blindnis op begane grondniveau dienst doet als omlijsting voor de entree. Tegen deze doorgang is een houten portaalhuis geplaatst met groene paneeldeuren (afb. 14). Wanneer dit is gebouwd, is op voorhand moeilijk te zeggen. Het komt echter op een foto van ruim twintig jaar geleden al voor, in een wat andere gedaante, tezamen met dergelijke portalen voor de entrees in de voorgevel (afb.15). In het muurvlak van het laagste niveau (vanuit de achterzijde gezien, de begane grond) is een eenvoudig vierruitsvensters geplaatst.

Dak

De samengestelde schildkap is gedekt met rechtsdekkende Hollandse golfpannen. Boven de omlopende kroonlijst zijn op verschillende plaatsen zeven bescheiden dakkapellen aangebracht. Deze worden bekroond door een kroonlijst met flauw hellend fronton. Op de vier nokhoeken zijn pironen van verschillende vorm aangebracht.

Interieur

Door de verschillende verbouwingen, het ontbreken van de oorspronkelijke plannen en de utilitaire functie van het gebouw, is het moeilijk te zeggen in welke mate de huidige opzet overeenkomt met de negentiende-eeuwse. Vermoed wordt dat er nog maar weinig overeenkomsten zijn met de oorspronkelijke opzet. Zo werd bij de verbouwing tot woning van de adjunct commissaris van het loodswezen uit 1919, de rechtervleugel geheel opnieuw ingericht. Centraal in het pand ligt het trappenhuis met bordestrap, die wordt gedragen door gietijzeren kolommen. De risalerende bouwdelen hebben beide eigen rechte trappen.

3

Waardering

Categorie 1: hoge monumentwaarde; behoud noodzakelijk

Categorie 2: positieve monumentwaarde; behoud wenselijk

Categorie 3: indifferente monumentwaarde; aangepaste vervanging mogelijk

Externe waardering categorie 1

Het Helderse douanekantoor is een zeer vroeg en inmiddels zeldzaam geworden voorbeeld van rijksarchitectuur uit het midden van de negentiende eeuw. De functie van douanekantoor, een uiterst utilitair bouwtype, geeft het pand een meerwaarde omdat vergelijkbare gebouwen elders vaak reeds zijn verdwenen. Voor de stad Den Helder geldt verder dat het gebouw een tamelijk uniek geworden voorbeeld van negentiende-eeuwse bouwkunst in de stad is geworden. Buiten enkele gebouwen op de Rijkswerf, een aantal monumentale panden aan de grachten en een handvol woonhuizen, is van deze architectuurperiode nagenoeg niets bewaard gebleven in Den Helder. Bovendien geeft het voormalige douanegebouw als laatste een indruk van de oorspronkelijke functie en inrichting van dit deel van het havengebied. In dit opzicht heeft het gebouw behalve een zeer hoge monumentwaarde ook een hoge cultuurhistorische waarde.

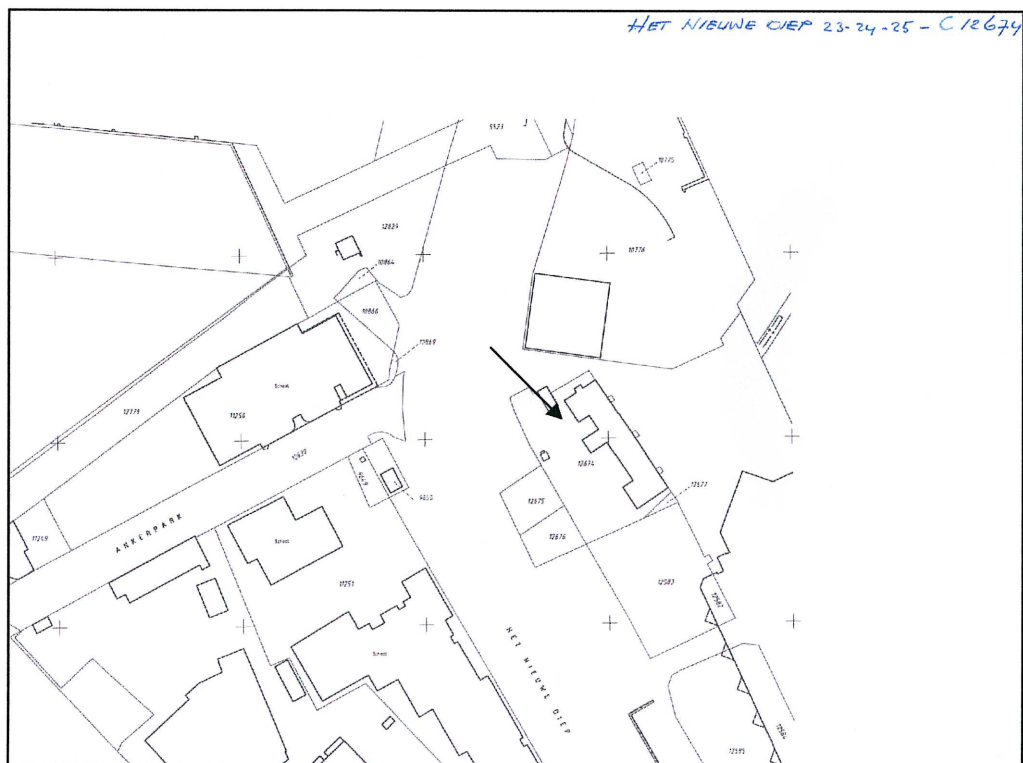
Interne waardering categorie 1

Bij de laatste verbouwing van het gebouw is aanzienlijk veel aandacht uitgegaan naar de conservering en/of restauratie van het exterieur. Het exterieur van het gebouw geeft in de huidige toestand dan ook in hoge mate de oorspronkelijke toestand weer, en dient derhalve in deze staat bewaard te blijven. Wel dienen de gescheurde onderdorpels gerepareerd te worden om verdere beschadiging te voorkomen. De aanbouwen aan de rechterzij- en achtergevel zijn niet storend en kunnen gehandhaafd blijven.

Afbeeldingen

Alle in het navolgende afgebeelde foto's zijn gemaakt door en eigendom van Dröge, Bureau voor bouwhistorie. Tekeningen zijn digitale bewerkingen door de auteur van originelen die in het dossier in het archief van Bouwen en wonen van de gemeente Den Helder kunnen worden aangetroffen. De kadastrale situatietekening hieronder is door de gemeente geleverd.

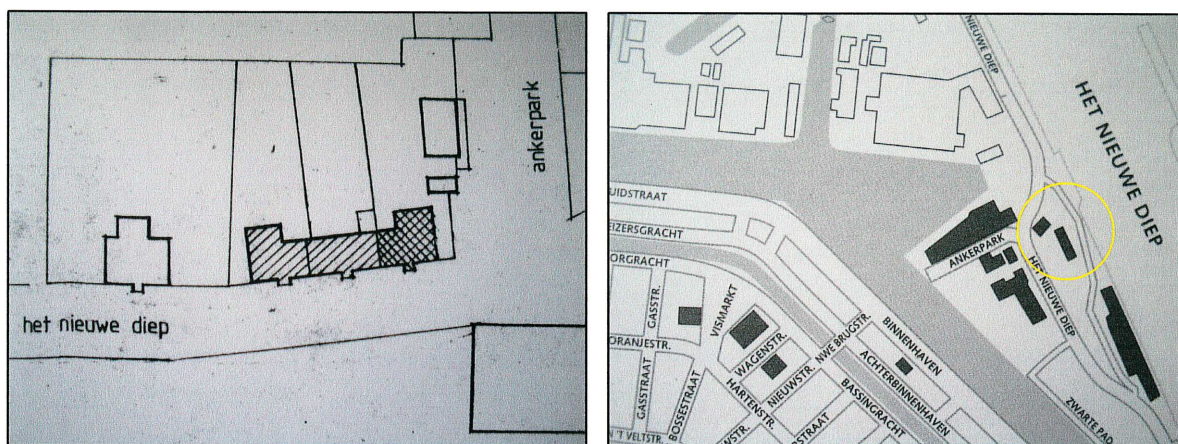

4

Advies

Van groot belang is de langere termijn-conservering van de kenmerkende ornamentiek van de voorgevel, te weten het lijstwerk rond de entree en de vensters. Deze geven namelijk een goed beeld van de stijl van het rijksbouwen rond het midden van de negentiende eeuw en dienen in de huidige toestand bewaard te blijven. Om het oorspronkelijke gevelbeeld verder te vervolledigen, kan bij een volgende restauratiebeurt nog overwogen worden de huidige pseudo-schuifvensters te vervangen door echte en vier gelijkvormige pions op de nokhoeken te plaatsen. De nog resterende oorspronkelijke interieurstukken, te weten de gietijzeren kolommen van het trappenhuis, dienen bewaard te blijven.

Afb. 1 en 2: Het deel van Het Nieuwe Diep met het vm. Douanekantoor.

Afb. 3: De voorgevel van het douanegebouw.

[v.l.n.r. boven]

Afb. 4: Metselwerk in de rechtergevel met niet langer gevulde 'schijnvoegen' die het te onregelmatig geachte voegwerk dienden te camoufleren.

Afb. 5: Het metselwerk in kruisverband en nieuw geknipt voegwerk.

[onder]

Afb. 6: De centrale toegangspartij.

Afb. 7: Een van de vernieuwde achtruitsvensters op de begane grond.

Afb. 8: De zandstenen hoekblokken van de voorgevel.

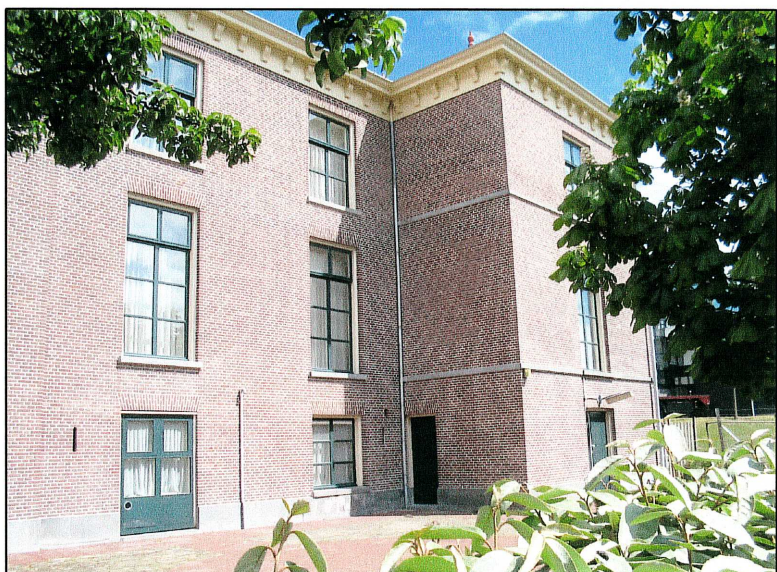
Afb. 9 [rechtsboven]: Overzicht van de achtergevel van het douanegebouw.

Afb. 10 [rechtsmidden]: De rechterpartij van de achtergevel, met een vrijstaand schuurgebouwetje op de voorgrond.

Rechts de centrale vensteras van de achtergevel met de drie rozetvensters, waarvan er één blind is.

Afb. 11 [rechtsonder]: De hoek tussen het centrale deel van de achtergevel en de rechtersaliet.

Afb. 12 [inzet]: De uitbouw aan de achterzijde, waarschijnlijk uit 1919.

Afb. 13: De linkerzijgevel van het douanekantoor. Goed zichtbaar is het hoogteverschil tussen de voor- en achtergevel.

Afb. 14: De rechterzijgevel met het houten portaal.

Afb. 15: Foto van begin jaren tachtig. Naast de kwalitatief weinig verheffende omgeving vallen de tochtportalen voor de entreedeeuren op. Het portaal aan de rechtergevel heeft een contrasterende keurstelling.